

Məmmədova Tinatin İsabalı qız²⁹
AŞIQ İSGƏNDƏR AĞBABALININ SƏNƏT ŞƏCƏRƏSİ

Ağbaba-Çıldır aşığı mühiti bütövlükdə Azərbaycan folklor arealına daxil olan bir mühitdir. Başqa sözlə, bu mühitin dil və ləhcə xüsusiyyətləri, saz-söz repertuarı ifaçılıq ənənələri və sair Azərbaycan aşığı sənətinin başlıca xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Ağbaba-Çıldır aşığı mühitinin Anadolu və Azərbaycan aşığı sənəti arasında bir keçid-körpü rolunu oynaması, Anadolu və Azərbaycan aşığılığının sənət ənənələrinin daşıyıcısı, həm də yaradıcısı olması mövzusunun elmi aktuallığını şərtləndirən mühüm amillərdən biridir.

Çıldır-Ağbaba aşığı mühiti neçə-neçə tanınmış saz-söz sənətkarı yetirmişdir. Onların içərisində Xəstə Həsən uzun bir sənət yolunun binasını qoyan ustad kimi seçilir. XVIII yüzillikdə yaşayıb-yaradan bu qüdrətli söz sənətkarı yüzlərlə aşığı şeirinin və bir neçə dastanın yaradıcısıdır. O, öz dövrlərində dəfələrlə Qul Qaranı, Usta POLAD, Ömər, İlfani, Səfili kimi istedadlı aşığılarla sənət yarışmasına girmiş və saz-söz xiridarı olduğunu sübuta yetirmişdir. Xəstə Həsənin sənət ocağı Çıldır aşığı mühitində yaxın zamanlara qədər davam etmişdir. Belə ki, ustad-şagird ənənəsi vasitəsi ilə bu ocağın saz-söz yarı Xəstə Həsəndən Aşığı Nuruya, Aşığı Nurudan Aşığı Şenliyə, Aşığı Şenlikdən Aşığı Nəsibə, Aşığı Nəsibdən isə Ağbabalı Aşığı İsgəndərə və onun oğlu Faxfır Ağbabalıya təhvil verilmişdir. Azərbaycan folklorşünaslığında indiyədək aşığığın yetişməsi, onun şəxsiyyəti, bir sənətkar kimi formalaşmasında rol oynayan sosial-mədəni, tarixi-coğrafi, ümumi və xüsusi və s. cəhətlər barədə müəyyən araşdırmalar aparılmış, fikirlər söylənmişdir. Aşığığın sənətindən bəhs edən əsərlərində S.Mümtaz, Y.V.Çəmənəminli, H.Arashı, M.H.Təhmasib, V.Vəliyev, M.Allahmanlı, İ.Abbaslı, A.Nəbiyev, Q.Paşayev, P.Əfəndiyev, M.Qasımlı, H.İsmayılov, Z.Məhərrəmov və başqa Azərbaycan folklorşünasları, F.Körpülü, F.Kırzioğlu, Ə.Kabaklı, Ə.Cəfəroğlu, E.Aslan, Ş.Elçin, K.Doğan, H.Kartarı kimi türk alimləri bu və ya digər dərəcədə ustad-şagird məsələsindən söhbət açmışlar. Prof.M.H.Təhmasib aşığı yaradıcılığının xüsusiyyətlərindən danışarkən ilk növbədə ustad-şagird ənənəsinin tipoloji təhlilini vermişdir. Görkəmli alim "aşığığın sənətinin özünə görə anketi vardır" mülahizəsini irəli sürərkən bu "anketin" ilk maddəsində "ustadın kimdir?" sualının durduğunu göstərir. Müəllifin bu müşahidəsi aşığı yaradıcılığında şagird yetişdirmənin, ustad aşığığın funksiyasının doğru və sərrast mövqeyini müəyyənləşdirir. O, ustad şagird arasındakı münasibətə, bu ənənənin qayda-qanunlarına, mərhələlərinə toxunaraq yazır: "Hər bir ustad aşığığın özünə şagird seçdikdə onun səsinə-nəfəsinə, əlini-dilini, barmağını-çalmağını yoxladığı kimi, hafizəsini də sınaqdan keçirir, sonra da onu xüsusi üsullarla qüvvətləndirir, möhkəmləndirir. Bu, xüsusi bir məktəb, xüsusi bir təlimdir ki, özünə görə proqramı, qayda-qanunları vardır. Əsrlərin sınağından keçmiş bu təlim üsulu indi də şagird yetişdirmək işində tətbiq edilməkdədir".

Ustad-şagird ənənəsini müəyyənləşdirən bu kriteriyalar, ölçü-mizanlar aşığı yaradıcılığında sənət şəcərəsinin formalaşmasını və sonrakı dinamikasını şərtləndirən çox önəmli faktorlardır. Məhz bu sənət ölçülərini əsas götürən ustad aşığığın hər çalıb çuyunu şagirdliyə qəbul etməmişlər. Digər tərəfdən, bəzən şagirdin öz funksiyasını axıradək yerinə yetirmədiyi, qeyd olunan sənət kriteriyalarından kənara çıxması halları da mövcud olmuşdur.

Aşığı İsgəndər Ağbabanın sonuncu azman aşığı kimi diqqəti cəlb edir. O, 1925-ci ildə Ağbaba bölgəsinin Ellərkənd kəndində, Bəxtiyar kişinin ailəsində dünyaya gəlmişdir. Aşığı İsgəndər Ağbabalı tanınmış güllüoğullar tayfasındandır. Bu tayfanın el şairləri (Qasım Əfəndi, Heydər Xoca, Güllüoğlu İsgəndər, Daşdan Daşdanov və b.) az deyil. İsgəndər hələ uşaq yaşlarından saza-sözə könül vermişdir. Bir gün Aşığı Nəsib Ellər kəndə gələndə onun sədasını eşidib İsgəndəri yanına çağırırdır. Aşığı İsgəndər Ağbabalı bu hadisəni öz Xatirəsində belə verir:

"Qorxa qorxa yanına getdim. Maa demişdilər. Aşığı Nəsif çox hirsdi adamdı, elə buna görə də qorxurdum. Haya, getdin yanına salam verdim. Salam alif maa yer göstərdi: Otu. Oturdum. Dedi: Abala, deyilər, sən bir sazin da var, get onu da gətir, saa bir qulax asmax isdiyirəm. İsdədim deyəm sazım-zadım yoxdu, əmba yadıma deyilən nar tüşdi yanı aşığı çox hersdi adamdı. Öv gedif sazımı gətdim. Sazda nə saz, ay sağolmuşdax, bir taxtıya o, bu başınnan bir-iki mix vuruf tel çalmışdım. Həya, sazımı gətirənnən sonra Nəsib dedi:

● Oxu görüm. Sazımı çalif oxudum"(24,178-179).

Sənət dərslərini Aşığı Şenlikdən alan Ağbabalı Nəsib ustadlarına layiq bir aşığı olmuşdur. Saz dünyasının kamil nilicisinə çevrilən bu qüdrətli sənətkarın qarşısına çıxmağa nadir aşığığın cəsarəti çatmışdır. Onun Aşığı Ələsgərlə məşhur deyişməsi ağır sənət sınaqlarından sayılır. Kor Nəsibdən sonra Xəstə Həsən ocağına onun şagirdi Ağbabalı İsgəndər (1925-1992) sahib olmuşdur. Çıldır aşığığın mühtinin bütün siqlətini sinəsinə toplamış bu ustad sənətkar ən zəngin saz və musiqi repertuarına malikdir. Aşığı Nəsib özü də bir çox gənc aşığığın ustadlığı etmiş, öz şeyirdlərini həqiqi aşığığın kimi tərbiyə etmək üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Onların arasında Aşığı İsgəndər Ağbabalı və Yetim Ləvənd xüsusilə məşhurdur. Nəsib «Eləmə» rədifli müxəmməsində aşığığın sənətinin etikası və estetik ideali ilə bağlı öz sənət kredosunu gənc aşığığın bu şəkildə bəyan etmişdir:

Bir yerə çox gedib-gəlmə,
Aşığığın şor eləmə,
Hörmət ayrı, töhmət ayrı,
Öz işini zor eləmə,
Paraya heç meyl salma,
«Can» sözünü «çor» eləmə,
Yavaş damş, sakit dillən,

²⁹ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, fil.f.d., dosent.

Səs-sədanı gur eləmə.
Yandırma özün odlara,
Yatağımı qor eləmə .
...Ağa ağ de, ala al de,
Zil qararı mor eləmə.

Aşıq İsgəndər Aşıq Nəsibin yanında bir neçə il qalib sənət dərşini alandan sonra aşılığa başlamış, yığıncaqlar, məclislər keçirmişdir. Aşıq İsgəndərin məşhur saz-söz ustası Aşıq Nəsibin yanında sənətin sirlərinə yiyələnməsi təbii hal idi. Aşıq İsgəndərin improvizasiya qabiliyyəti söz sənətinə olan marağı Aşıq Nəsibi fərəhləndirir. Aşıq İsgəndər ondan aşılığın sirlərini öyrənir. Qədimdən bəri zəngin şifahi söz xəzinəmizi yaşadıb bu günümüzdə çatdıran ustad-şagird ənənəsi yalnız ifaçılıq sənətini öyrədən bir məktəb olmamışdır. Bu, eyni zamanda sənəti gələcək nəsələ çatdırmaq, ustad sənət- karların şöhrətini yaymaq üsulu idi. Bu günümüzdə qədər yaşayan zəngin aşıq poeziyası, yüzlərcə xalq dastanları, müəyyən mənada ustad-şagird ənənəsinin bəhrəsidir. "Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı" monoqrafiyasında bu məsələyə xüsusi bir fəsil ayıran prof.M.Həkimov haqlı olaraq yazır: "Ustad-şagird ənənəsi aşıq sənətini tarixən inkişaf etdirib yaşadan müqəddəs xalq məktəbi adlandırsaq səhv etmərik". Belə bir məktəbi keçən İsgəndər ustadı Aşıq Nəsibin sınağından alını açığı çıxmışdır.

Aşıq İsgəndər Ağbabalı da Qars-Çıldır ozan-aşıq məktəbinin varislik ənənəsini sevə-sevə yaşadan istedadlı söz sənətkarlarından biri idi. Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin Ağbaba-Şörəyel mahalında sonuncu nəğməsinə ötən onlarca dastanı, nağılı sinədən söyləyən, bir-birindən yanıqlı saz havaları ifa edən, şanı-şöhrəti Orta Asiyadan, Qazaxıstandan, Gürcüstandan bələ yayılan el sənətkarı dağ mehi kimi əsdi, yaz yağışı kimi yağdı, didərginlik həyatı yaşaya-yaşaya bu dünyaya vida etdi. Özü ilə çeşid-çeşid nəğmələr, dürlü-dürlü saz havaları, qatı açılmamış rəvayətlər, dastanlar apardı.

Bu qolun sonuncu azman sənətkarı İsgəndər Ağbabalı ustadından aldığı əmanəti (havacatı və ənənəni) ləyaqətlə qorumuş, gənc nəsələ ötürmüşdür: «Mənim də bir neçə nəfər şeyirdim var: Aşix Paşa Göydağlı, Aşix Murtuza, Aşix Qəzənfər, Şultan Orucoğlu, Aşix Faxfur. Aşiq Paşa Çivinnidəndi, çox iti zəkali, yaddaşı aşıxdı... Aşix Murtuza (-öz doğma oğlu - N.Ə.) uzaqda olur, yanı Qazaxıstandadı... Aşix Qəzənfər Çorru Məhəmmədin nəticəsidir. Səsinə, saz çalmağına söz yoxdu, hərdən bir sinədən deməyi də var. Şultan Orucoğlu Mağaracık kəndindəndi. Şultan nanayların əsl ustasıdır. Qaldı Aşix Faxfur, bu uşaq da öz oğlumdu, əmbə çox həvəsdidi. Deyirəm, bir gün başımı yerə qoysam, bəlkə mənim yerimi bu tuta...». Aşıq İsgəndərin Bakıda yaşayan oğlu Aşiq Fəğfur atasının və Aşiq Nəsibin sənət yolunu uğurla davam etdirir. O, Azərbaycanda, Gürcüstanda və Qazaxıstanda keçirdiyi məclislərdə bu iki ustad aşığın sözlərini oxuyur, onlarla bağlı aşıq rəvayətləri söyləyir, adlarını unudulmağa qoymur. Fəğfurun qardaşı, istedadlı sənətkar Aşiq Murtuza da eyni missiyanı Qazaxıstanda həyata keçirir. Bu el sənətkarı həm də Ağbaba aşıq mühitinin qədim sənətkarlarının (Dədə Dərbədəri, Aşiq Qərib Hasan, Qərib Rza, Aşiq Nəsib, Çorlu Məhəmməd və b.) eləcə də Çıldır aşıq mühitinin sənətkarlarının (Aşiq Şenlik, Aşiq Nuru, Xəsto Hasan, Dəli Bayram və b.) ədəbiirsinə yaxşı bələd olduğundan neçə-neçə el sənətkarlarının şeirələri bu ustad aşıqdan toplanıb yazıya alınmışdır. Onun Ağbaba aşıq mühitinə xas ustad-şeyird ənənələri haqqında verdiyi bilgi də çox maraqlıdır. Burada aşılığın "beş şərti" öz əksini tapmışdır. Bu "beş şərti" olduğu kimi ustad-şeyird münasibətlərində verdiyimizdən əlavə şərhə ehtiyac duymuruq. Aşıq İsgəndərin Bakıda yaşayan oğlu Aşiq Fəğfur atasının və Aşiq Nəsibin sənət yolunu uğurla davam etdirir. O, Azərbaycanda, Gürcüstanda və Qazaxıstanda keçirdiyi məclislərdə bu iki ustad aşığın sözlərini oxuyur, onlarla bağlı aşıq rəvayətləri söyləyir, adlarını unudulmağa qoymur. Fəğfurun qardaşı, istedadlı sənətkar Aşiq Murtuza da eyni missiyanı Qazaxıstanda həyata keçirir. Ağbaba-Çıldır aşıq mühitinin Çıldır qolu isə iki ustad aşığın məktəbi kimi davam edir. Bunlardan biri Aşiq Şenliyin oğlu Aşiq Qasımın, digəri Aşiq Güllüt anın adı ilə bağlı məktəbdir. Aşiq Qasımın məktəbinə Aşiq Şenliyin nəvələri Nuri Şenlik, Yılmaz Şenlik, Salih Şenlik, Aşiq Qasımın nəvəsi, Aşiq Şenliyin nəticəsi Fikrət Şenlik və şeyirdləri Dursun Durdağı, Şövqi Xalçı, Abbas Seyhan, İslam Ərdənər və Məhmət Hicrani daxildir. Onların arasında müasir Türkiyənin ən məşhur sənətkarlarından olan Şərəf Taşlıova ustad aşıq səviyyəsinə yüksəlmiş və öz sənətini Sədrəddin Ulu, Nuri Şahi noğlu, Hikmət Arifi Ataman və Aşiq Şah İsmayıl ilə öyrətmişdir. Aşiq Güllüstan öz oğlu Murad Çobanoğluna, şeyirdləri Nüsrət Yurtmalı, Haqqı Baydar və Murad Yıldızla aşılıq vəsiqəsi vermişdir. Murad Çobanoğlu və Murad Yıldız ustad aşıq kimi hərəsi üç şeyird tərbiyə etmişdir. Murad Çobanoğlu istedadlı gənclərdən Mürsəl Sinana, Arif Çiftçiyə və Mətin Bəktəşə, Murad Yıldız isə öz oğlu Günay Yıldızla, İlqar Çiftçioğluna və Mahmud Qaradaşla ustadlıq etmişlər.

Aşıq İsgəndər Ağbabalının sənət şəcərəsi aşağıdakı formadaadır.

Xasta Hasan

Aşıq Nuri

Aşıq Şenlik

Aşıq Nəsib

Aşıq İsgəndər

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq İsgəndər Ağbabalı. Ayrıdırlar Ağbabadan, Bakı, Ozan, 1998
2. Aşıq İsgəndər Ağbabalı, Sazda fırtına-sözədo ümmanam, Bakı, 2011, səh 313
3. Avtandil Ağbaba, Ağbaba-Çıldır aşığı mühiti, Bakı, 2012, səh 369
4. Qasımlı M. Ozan-aşığı sənəti və ədəbiyyatı, Bakı, 2023, səh 543

Art genealogy of Ashiq Iskander Agbabali**Summary**

Ashiq İsgender Agbabali has been interested in the art of music and lyrics since childhood. He started falling in love after receiving art lessons from master lovers. Iskandar in love has been creatively in love. There were exchanges with Ashiq Huseyn Saracli, Ashiq Imran, Ashiq Nasib. He also produced many poems as a master lover. He fulfilled the tradition of Ustad-pupil. In the article, the artistic genealogy of the lover is defined, and his relations with previous and later lovers are included.

Keywords: ashig, saz, art, master-poetry, İsgender Agbabali.

Генеалогия искусства Ашыга Искандера Агбали**РЕЗЮМЕ**

Ашыг Искендер Агбали с детства интересовался искусством музыки и лирики. Он начал влюбляться после того, как получил уроки рисования от мастеров-любowników. Влюбленный Искандар был творчески влюблен. Были обмены с Ашиком Гусейном Саракли, Ашиком Имраном, Ашиком Насибом. Он также написал много стихов как мастер-любownik. Он выполнил традицию Устад-шейрд. В статье определяется художественная генеалогия влюбленного, а также его отношения с предыдущими и последующими любовниками.

Ключевые слова: ашуг, саз, искусство, мастер-поэзия, Искендер Агбали.